

УДК 343.01

С. В. Олійник

*здобувач кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Інституту права та суспільних відносин університету «Україна»***ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ,
ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 368 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

На сьогодні корупційні правопорушення значно ускладнюють нормальне функціонування діяльності в усіх сферах українського суспільства, перешкоджають реформуванню та підвищенню економіки держави, а також створюють загрозливий показник недовіри українського суспільства до органів державної влади. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в активній, процесуально правильній, тактично грамотній протидії такому антисуспільному явищу. Одним із найдієвіших важелів боротьби з корупцією є вивчення особи злочинця, який за своєю суттю являється носієм причини вчинення такої категорії злочинів.

Метою статті є характеристика особи злочинця як основного елементу механізму прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Ефективність боротьби з корупційними проявами напряму залежить від наукової розробленості криміналістичної характеристики злочинів. Остання являє собою систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються в способі і механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі злочинця, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування [1, с. 430]. Така інформаційна модель призначена для підвищення ефективності розробки та використання рекомендацій щодо аналізу слідчих ситуацій, побудови та перевірки версій, планування розслідування злочинів, передбачених статтею 368 Кримінального кодексу України, організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій і комбінацій, належної взаємодії при виявленні, фіксації таких злочинів, а також інших завдань щодо розкриття, розслідування та попередження корупційних проявів [2, с. 15]. Криміналістична характеристика відображає дані окремих, взаємопов'язаних її елементів, одним із яких є особа злочинця.

Особа злочинця – поняття широке, яке відображає сутність особистості, складний комплекс характерних їй ознак, властивостей, зв'язків, її вподобань та духовний світ, взаємозв'язок із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які у деякій мірі вплинули на вчинення злочину [3, с. 38].

Сукупність ознак, характерних для особи злочинця, за злочинами, передбаченими ст. 368

КК України, може бути різноманітною. Відтак, залежно від призначення такої ознаки може складатися із низки ознак різної природи, зокрема мати кримінально-правове значення, кримінально-процесуальне, кримінологічне, криміналістичне тощо. Значення таких ознак для розслідування неправомірної вигоди вкрай важливе. Наприклад, ознаки кримінально-правового значення впливають на кваліфікацію злочину або сприяють встановленню ознак складу злочину (досвід роботи на посаді, освіта тощо); ознаки кримінально-процесуального значення враховуються при вирішенні питання застосування запобіжних заходів (це: вік особи, стан здоров'я, сімейний стан тощо). Особливого значення набувають ознаки криміналістичні, наприклад, наявність судимості, професійні якості, навички тощо.

Описані вище ознаки особи злочинця лише у своїй сукупності слугують визначенню ефективних шляхів та методів встановлення, розшуку та відшукання винної особи.

Зміст такого елемента криміналістичної характеристики, як особа злочинця, визначається сукупністю ознак особи, специфічних для осіб, що вчиняють злочини, передбачені ст. 368 КК України та суттєвих для їх ефективного розслідування. Система ознак особи злочинця складається із демографічних ознак, деяких моральних принципів, психологічних особливостей тощо. Значна частина таких ознак розробляється із урахуванням можливості їх співставлення з аналогічною інформацією про потерпілого. Маються на увазі звички, вподобання, зв'язки, відносини тощо [3, с. 39]. Враховуючи такі взаємозв'язки, можливо логічно дійти до встановлення механізму злочину, способу вчинення та низки криміналістично значущої інформації для розслідування неправомірної вигоди. Відшукуючи деталі злочину, поступово встановлюються такі зв'язки вчиненої події злочину, як: «сліди злочину – спосіб вчинення – особа злочинця», «місце вчинення – час вчинення – особа злочинця», «обстановка злочину – особа злочинця» тощо. Завдяки таким зв'язкам розкриваються, розслідуються злочини розглядуваної категорії та розробляються заходи щодо їх попередження.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» виділено три групи суб'єктів, на яких поширюється дія цього закону [4, с. 47]:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради Міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби;

г) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

д) особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;

2) особи, які для мети цього закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті;

б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, – у випадках, передбачених цим Законом.

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою передбачає те, що особою злочинця є службова особа.

Відповідно до Кримінального кодексу України службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 3682, 369 цього кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього кодексу, посади яких згідно зі статтею 6 Закону України «Про державну службу» віднесені до посад державної служби підгруп I-4, II-2, II-3, II-4, III-1, III-2, III-3, III-4, IV-1, IV-2, IV-3, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки ст. 368, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць [5, с. 191].

У свою чергу службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 3682, 369 Кримінального кодексу України є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;

2) особи, посади яких згідно зі статтею 6 Закону України «Про державну службу» віднесені до посад державної служби підгруп I-1, I-2, I-3 та II-1;

3) особи, посади яких згідно зі статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Відповідно до описаного вище в статті, особою злочинця за злочинами, передбаченими ст. 368 КК України, є службова особа, яка займає відповідну посаду, діяльність якої спрямована на забезпечення державної політики України, а також пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських та інших обов'язків.

Особа злочинця є певною соціальною, психологічною моделлю, якій властиві певні риси, зокрема: негативне ставлення до моральних цінностей; антисуспільні погляди; схильність до рішучих дій задля задоволення власних потреб; психологічна схильність до вчинення корупційних дій; соціальна, моральна патологія особистості. Ці та інші риси формувалися на основі психологічних факторів формування особистості, середовища виховання батьків та колективу, впливу соціуму та навколишнього середовища.

Злочини цієї категорії частіше вчиняються особами чоловічої статі, оскільки займають посади службових осіб у переважній більшості чоловіки. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою вчиняються особами від 25 років, що обумовлено, крім описаних вище факторів формування та впливу на особу злочинця, видом посади, яку може займати службова особа, досягнувши певного віку. Наприклад, відповідно до ст. 127 Конституції України на посаду судді може бути рекомендований Кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років [6]. Для більшої сміливості у вчиненні корупційних правопорушень особа може зважитися на такий крок, пропрацювавши хоча б рік на займаній посаді. У такому разі вона буде себе більш упевнено почувати, набуде за цей час необхідні зв'язки тощо.

Також слід додати, що особа злочинця відноситься до більш заможних соціальних груп. Подозрюємося з цього приводу з думкою О.В. Лапка, який стверджує, що переважна частка норм соціальної поведінки та суспільного поведіння представниками заможних соціальних груп сприймається у якості небажання обмежень. Тому виникає підсвідоме бажання уникати природних обмежень та переполювати шляху до соціального благополуччя. На ґрунті підсвідомого небажання сприймати цінні соціальні норми формується девіантно-деліквентна поведінка, яка виявляється в свідомому порушенні чинних правових, мораль-

них та етичних норм. У результаті свідомо деліквентна поведінка у дорослому віці благополучних людей виявляється саме в корупційних діях [7, с. 151]. Це означає, що особа злочинця починає формуватися поступово, прочищу на підсвідомому рівні ще з дитинства.

Отже, ефективність запобігання корупційним проявам можлива у випадку, коли буде зосереджена достатня увага на особі злочинця, оскільки саме вона є основним елементом механізму злочинної поведінки і причиною таких злочинів. Головним є те, що саме особливості, які породжували корупційну діяльність, мають бути безпосереднім об'єктом профілактики таких антисуспільних діянь.

Література

1. Криміналістика [Текст]: підручник / В.В. Пясовський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
2. Ермолович В.Ф. Криміналістическая характеристика преступлений / В.Ф. Ермолович. – Мн. : Амалфея, 2001. – 304 с.
3. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; [под ред. В.К. Лисиченко]. – К. : Вища шк. // Главное изд-во, 1988. – 405 с.
4. Нове антикорупційне законодавство України: збірник законів : чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 12 груд. 2015 р.: (ОФІЦ.ТЕКСТ). – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2015. – 156 с.; 3, с. 2056. Про запобігання корупції : Закон України : за станом на 14.10.2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
5. Кримінальний кодекс України : станом на 5 квіт. 2001 р. № 2341-III : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 лист. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – С. 191. – (Кодекси України).
6. Конституція : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. (Тлумачення від 15.05.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Лапка О.В. Характеристика портрета потенційного корупціонера / О.В. Лапка // Оперативно-розшукове запобігання корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень / Матеріали круглого столу (Київ, 24 черв. 2015 р.) / ред. кол. С.С. Чернявський, М.М. Алексійчук, О.В. Хуторянський та ін. – К. : ФОП Кандиба Т.П., 2015. – С. 150–152.

Анотація

Олійник С. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів, передбачених статтею 368 Кримінального кодексу України. – Стаття.

У статті встановлено значення для ефективного розслідування злочинів, передбачених статтею 368 Кримінального кодексу України, одного з основних елементів криміналістичної характеристики – особи злочинця, надано його визначення та властиві ознаки, зосереджено увагу на групах суб'єктів неправомірної вигоди.

Ключові слова: неправомірною вигода, особа злочинця, криміналістична характеристика, розслідування, злочин.

Аннотация

Олейник С. В. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступлений, предусмотренных статьей 368 Уголовного кодекса Украины. – Статья.

В статье установлено значение для эффективного расследования преступлений, предусмотренных статьей 368 Уголовного кодекса Украины, одного из основных элементов криминалистической характеристики – личности преступника, дано его определение и наведены свойственные признаки, также сосредоточено внимание на группе субъектов неправомерной выгоды.

Ключевые слова: неправомерная выгода, личность преступника, криминалистическая характеристика, расследование, преступление.

Summary

Oleinik S. V. Offender as part of criminological characteristics of crimes under Article 368 of Criminal Code of Ukraine. – Article.

The article is set to effective investigation of crimes under article 368 of Criminal code of Ukraine one of main elements of criminalistic characteristics of criminal, its definition and characteristic features, attention is focused on actors involved in improper benefits.

Key words: improper advantage, personality of a criminal, criminalistic characteristics, investigation, crime.